

Halicz, Emanuel

Memoriał Józefa Pawlikowskiego do Napoleona z 1807 r.

Przegląd Historyczny 84/1, 65-67

1993

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

EMANUEL HALICZ

Memoriał Józefa Pawlikowskiego do Napoleona z 1807 r.

Oryginał niżej opublikowanego dokumentu znajduje się w Archives du Ministère des Affaires Etrangères w Paryżu, w zespole Pologne 1807—1808, vol. 324, k. 242—243. Po raz pierwszy dotarłem do niego w 1960 r. przeprowadzając studia nad *polonicami* z okresu napoleońskiego. Treść memoriału omówiłem w artykule „Nieznany memoriał polskiego jakobina z 1807 roku” zamieszczonym w „Zeszytach Naukowych Wojskowej Akademii Politycznej”, Seria historyczna, nr 16, 1967, s. 83—86 i powołałem się na ten memoriał dwukrotnie we wstępie do reedycji pracy J. Pawlikowskiego „Czy Polacy wybić się mogą na niepodległość”, Warszawa 1967, s. 21, jak i w edycji wydanej w USA pt. „Can the Poles Attain Their Independence”, opublikowanej w tomie „The Crucial Decade: East Central European Society and National Defense, 1859—1870” („War and Society in East Central Europe” vol. XIV, New York 1984, s. 578).

Memoriał ten jest jednym z trzech opracowanych przez Pawlikowskiego w latach 1806—1807. Pierwszy, jak podaje w biogramie Pawlikowskiego J. S z c z e p a n i e c w t. XXV „Polskiego Słownika Biograficznego” opracował on wspólnie z Tadeuszem Kościuszką i przedstawił Napoleonowi w przededniu bitwy pod Jeną. W memoriale tym zawarte były propozycje dotyczące przywrócenia Polsce niepodległości (s. 450). Wspomina o nim Pawlikowski w memoriale do Fryderyka Augusta z 10 lipca 1810 r. Drugi memoriał, adresowany do Napoleona jako „Projet pour la campagne prochaine en Pologne”, złożony został w Paryżu ministrowi policji J. Fouché w przededniu dotarcia zwycięskiej armii francuskiej do ziem polskich. Zakładając, że wojna toczyć się będzie na ziemiach byłej Rzeczypospolitej i celem wojny będzie restaurowanie Polski w jej dawnych granicach, Pawlikowski doradzał, aby Napoleon zebrał całą kawalerię polską i przerzucił ją na teren Wołynia i Litwy i wykorzystał dla prowadzenia wojny partyzanckiej. Trzeci memoriał, adresowany do Napoleona nazajutrz po Tylży, ma specjalną wymowę. Napisany był w tonie spokojnym, godnym, bez cienia pochlebstwa czy uwielbienia dla osoby cesarza. Wyraża jedynie wyrazy uznania za jak pisze „l’abolition de l’esclavage”. Do postanowień tylżyckich w części dotyczącej utworzenia Księstwa Warszawskiego nie ustosunkowuje się. Podnosi natomiast potrzebę odbudowania Polski w jej historycznych granicach.

Autor memoriału wyraża opinię, że traktat zawarty z Rosją w niczym nie umniejszył sił Rosji, przeciwnie — powiększył je. Aktualny stan zagraża Europie. Duma rosyjska została zraniona w wyniku zwycięstwa armii francuskiej. Ale Rosja nie została ani poniżona ani też nie straciła poczucia siły. I jak dowodzi historia, Rosjanie bici przez Szwedów i Turków rychło odnosili nad nimi decydujące zwycięstwa.

Zastanawiając się nad potylżyckim układem sił w Europie, Pawlikowski dostrzega niebezpieczeństwo grożące Francji a polegające na tym, że zarówno państwa wchodzące w skład utworzonej przez Napoleona Konfederacji Reńskiej, jak i Prusy, które tak wiele terytoriów utraciły w wyniku porażki, żywią sentyment do Rosji i nadzieję, że dzięki

Rosji odzyskają utracone ziemie. Tylko niepodległa Polska odbudowana w granicach sprzed 1772 roku stać się może dla Francji barierą zarówno przeciw zakusom rosyjskim jak i niemieckim. Obecna Rosja jest nie do pogodzenia z bezpieczeństwem Europy i jak dowodzi jej stosunek do przemian ustrojowych w Polsce (autor wymienia Konstytucję Trzeciego Maja) nie pogodzi się z przemianami ustrojowymi dokonywanymi się obecnie w wyniku wprowadzenia w życie Konstytucji Księstwa Warszawskiego.

Wymowne, że postulaty Pawlikowskiego były w zasadzie zbieżne z żądaniami Kościuszki wysuniętymi w liście do Fouché z 22 stycznia 1807 r. w związku z ofertą ministra policji nalegającego na przyjazd Kościuszki do Polski.

W zasadniczej sprawie dotyczącej rozwoju sytuacji politycznej w Europie po Tylży, Pawlikowski miał rację. Nie znając jeszcze postawy społeczeństwa rosyjskiego wobec postanowień tylżyckich ani stosunku do nich czołowych polityków rosyjskich, jak M.M. Sperańskiego, P.A. Stroganowa, S.R. Woroncowa, a znając jedynie historię Rosji i mentalność rosyjską doszedł szybko do wniosku, że sojusz francusko-rosyjski oparty jest na jakże kruchych podstawach. Kapitalny jest też wniosek jak groźne jest zarówno dla Polski jak i Europy współdziałanie rosyjsko-niemieckie.

Wymowne są też przedstawione przez autora memoriału sposoby doprowadzenia do rozbioru Rosji: wojna, zmniejszenie jej terytorium, wreszcie wykorzystanie w walce z Rosją ruchu wyzwolenieckiego narodów przez nią uciskanych.

Niżej publikujemy pismo przewodnie i memoriał Pawlikowskiego według podanej wyżej podstawy źródłowej.

PISMO PRZEWODNIE I MEMORIAŁ JÓZEFA PAWLIKOWSKIEGO

Monseigneur !

Paryż, 29 sierpnia 1807

Permettez moi Votre Excellence de lui présenter le Mémoire ci-joint. L'estime générale, dont Votre Excellence jouit, me sert de garant, gu'elle en fera usage pour Sa Majesté, selon les circonstances convenables. Je prie Votre Excellence de vouloir bien agréer mes hommages et mon profond respect.

/ Pawlikowski /

29 Août 1807

Paris Rue et Hôtel Prouvaire

M é m o i r e

L'abolition de l'esclavage en Pologne excite l'hommage sincère et la reconnaissance des habitants de cet état pour l'Empereur Napoléon¹. Il est à désirer que ce grand ouvrage soit éternel et pour y parvenir, j'ose présenter mes réflexions suivantes.

La paix de Tilsits n'a rien diminué des forces de la Russie, au contraire elle les a augmentées². L'état actuel de cette puissance est toujours menaçant pour l'Europe. L'orgueil barbare russe est blessé par des victoires françaises³, mais il n'est pas tellement humilié, qu'il perde le sentiment de ses forces. Il faut croire que les Russes chercheront à réparer leur échecs, et d'ailleurs c'était toujours le système des barbares de chercher la revanche. Depuis Marius combien de fois les Romains jusqu'à la chute de Rome n'ont-ils pas combattu les barbares⁴. Ces mêmes Russes battus par les Suédois et les Turcs bientôt sont devenus leurs vainqueurs.

Si nous jettons le coup d'oeil sur les peuples de l'Europe, on y voit que le peuple allemand ne regarde les Russes comme ses ennemis. Ils se présentaient toujours en Allemagne comme auxiliaires. Plusieurs souverains

¹ Chodzi o artykuł 4 konstytucji Księstwa Warszawskiego. Jak wiadomo, w lipcu 1807 r. Napoleon wezwał do Drezna członków Komisji Rządzącej i w ich obecności podyktował główne punkty konstytucji.

² Na mocy postanowień traktatu w Tylży część ziem Podlasia pod nazwą Obwodu Białostockiego przyłączono do Rosji.

³ Autor ma na myśli porażkę rosyjską pod Friedlandem 14 czerwca 1807.

⁴ Mowa o najazdach barbarzyńców w I w. n.e. do upadku Rzymu w 476 r.

de la Confédération du Rhin⁵ prenaient le parti du Cabinet russe. Le Roi de Prusse par la situation de la Prusse, par son sentiment et par l'espérance de regagner les états perdus⁶, est à la disposition de la Russie. Il n'y a pas de doute que les succès guerriers de l'Empereur contiendront tous dans la soumission, mais le premier revers de la France serait un signal pour le peuple allemand de se joindre aux Russes.

Le peuple polonais au contraire est toujours ennemi des Russes. Pour conserver sa liberté, il est de son intérêt que la puissance russe fût le moins formidable. Le duché de Varsovie n'a pas assez des forces physiques pour lutter avec la Russie, le rétablissement entier de la Pologne⁷ donnerait la barrière à l'Europe contre les barbares et la consistance à la Confédération germanique.

La grandeur actuelle de la Russie est incompatible avec la sûreté de l'Europe. Le caractère de la nation et de la cour de Petersbourg a été toujours l'avidité des conquêtes. La Constitution du 3 de Mai de 1791 en Pologne a donné des telles inquiétudes du Cabinet de Petersbourg, qu'il a cherché non seulement à l'abolir, mais même à partager ce pays. L'acte constitutionnel pour le duché de Varsovie est beaucoup plus libéral, on peut dire sans se tromper qu'il inspire de la jalousie à la Russie, et la grande influence de la France lui cause de l'ombrage. Pour la sûreté de l'Europe, il faut partager la Russie en plusieurs états. Les moyens d'y parvenir sont: 1-e la guerre, 2-e il faut éveiller les prétentions de plusieurs familles russes, 3-e il faut seconder la haine de quelques nations contre les Russes, qui sont sous leur domination.

⁵ *Konfederacja Reńska utworzona z południowych i zachodnich państw niemieckich przez Napoleona w 1806 r.*

⁶ *Zgodnie z postanowieniami traktatu w Tylży Prusy utraciły połowę terytorium.*

⁷ *Tj. w granicach z 1772 roku.*